

Joep Leerssen, *De bronnen van het vaderland. Taal, literatuur en de afbakening van Nederland 1806-1890*. Nijmegen: Uitgeverij Van tilt, 2006. – 224 p. ISBN 90 77503 48 x. € 22,50

In Louis Paul Boons romans *De Kapellekensbaan* en *Wapenbroeders* heeft het aloude middeleeuwse verhaal 'Over de vos Reinaert' onmiskenbaar sporen nagelaten. Boons sympathie gaat, anders misschien dan men zou verwachten bij een anarchist, overigens niet zozeer uit naar de vrijbouter Reinaert en al evenmin naar diens aartsrivaal Isengrimus. Hij spiegelt zich als auteur vooral aan 'willem die madoc en amok maakte met zijn tijd'. Leest men *De bronnen van het vaderland*, een studie van de literatuurhistoricus Joep Leerssen, dan heeft het er alle schijn van dat Boon zich hiermee in een Vlaamse traditie plaatste waarin het verhaal over de sluwe vos als authentiek Zuid-Nederlands cultuurgoed gold. In Leerssens boek speelt de Reinaertstudie en -receptie een belangrijke rol, maar een verwijzing naar Louis Paul Boon blijft achterwege. Dit is ook niet zo vreemd in een betoog dat zich tot de negentiende eeuw beperkt. Waar Leerssen de echo's van de Reinaerttekst behandelt, concentreert hij zich bovendien op nationalistische scribenten die men, zeker waar de auteur zich een uitstapje naar de twintig-

ste eeuw permitteert, eerder aan de rechterkant van het politieke spectrum dient te zoeken. *De bronnen van het vaderland* laat overtuigend zien dat veel letterkundigen niet schroomden hun wetenschappelijke werk in dienst te stellen van politieke en nationalistische idealen.

De ondertitel van Leerssens studie – 'Taal, literatuur en de afbakening van Nederland 1806-1890' – is enigszins misleidend: Nederlandse (dat wil zeggen: Noord-Nederlandse) letterkundigen komen hier maar weinig aan bod. Het meest pregnant aanwezig zijn Jacob Grimm, Ernst Moritz Arndt en Hoffmann von Fallersleben, Duitse cultuurdragers in wier voetsporen met name de Vlaamse filologie van ná de Belgische afscheiding contouren krijgt. *De bronnen van het vaderland* is een identiteitsgeschiedenis, waarbij nationale identiteit door Leerssen geduid wordt als een constructie die 'is ontstaan in een dialoog en confrontatie met buitenlanders'. Juist grensconflicten zijn volgens Leerssen van groot belang in het proces van natievorming en dit is ongetwijfeld de reden dat hij veel aandacht besteedt aan het Nederlands-Vlaamse grensgebied en vooral ook aan het zo lang omstrede Limburg, Leerssens bakermat.

De auteur gaat in eerste instantie van de genoemde vooraanstaande Duitse germanisten de bemoeienissen met de Nederlandse en Belgische natievorming na. Zij streefden naar de aansluiting, al dan niet op termijn, van het Nederlandstalige territorium bij het Duitse, waarbij de germaanse 'volksaard', die de Nederlander en de Duitser volgens hen gemeen hadden, scherp werd afgebakend tegenover het Frans-romaanse 'karakter'. Dit zwart-wit-denken klinkt in veel van de activiteiten van auteurs als Grimm en Arndt door, niet alleen in propagandistische congres toespraken maar ook in taalstudies en filologische onderzoekingen. Bijvoorbeeld waar men het Reinaertverhaal terug probeerde te leiden naar germaanse 'oerbronnen'. Nederlandse (Jonckbloet) en vooral ook Vlaamse letterkundigen hadden hier aanvankelijk wel oren naar, maar in de loop van de eeuw benadrukten zij veeleer het bestaansrecht van een authentiek Nederlandse en Vlaamse cultuur, los van de (Hoog-)Duitse. De politieke ontwikkeling in Duitsland – de Duitse natievorming werd steeds minder een democratische en steeds meer een eenzijdig Pruisische aangelegenheid – stimuleerde deze distantie ten opzichte van de oosterburen. In dit klimaat kon de minnezanger Henric van Veldeke, van wie in 1857 de in Limburgs dialect geschreven Servaaslegende werd (her)ontdekt, een speelbal worden van de verschillende partijen, die hem beurtelings als Duits, Nederlands, Vlaams (Belgisch) dan wel Limburgs

dichter probeerden te annexeren. In Vlaanderen nam in de loop van de eeuw de behoefte toe aan een eigen ontstaansmythe waarin een filologisch misverstand over de Reinaertstof nog een opmerkelijke rol zou spelen.

De bronnen van het vaderland is een toegankelijke studie geworden, waarin de auteur niet alleen op een publiek van vakgenoten lijkt te mikken. De 'tekstcapsules', waarin achtergrondinformatie over onderwerpen als het Sanskriet of het Muiderslot, doen vermoeden dat Leerssen ook didactische doeleinden na heeft willen streven. De essayistisch getoonzette hoofdtekst gaat vergezeld van een viertal bijlagen, waarin de behandelde materie meer theoretisch wordt belicht. In titel en ondertitel had wellicht meer benadrukt kunnen worden dat Leerssens studie zich vooral toespitst op de negentiende-eeuwse mediaevistiek en op de cultuur van de grensgebieden tussen Nederland, België en Duitsland. Het Noord-Nederlandse nationalisme met zijn nostalgie naar de eeuw van Rembrandt en Vondel en met zijn protestantse invalshoek komt maar beperkt aan bod. Wellicht stond de verzuiling, die in recent onderzoek een steeds langere voorgeschiedenis lijkt te krijgen, een al te virulent nationalisme in de weg. Leerssen lijkt dit te erkennen waar hij de historische romans van Bosboom-Toussaint en Conscience met elkaar vergelijkt. In de inleiding echter stelt hij dat het Nederlandse nationalisme wel degelijk heeft 'gebloeid' en dat het pas in de twintigste eeuw uit ons geheugen zou zijn gewist.

In die zelfde inleiding schrijft Leerssen dat het moderne Nederland niet alleen een blinde vlek heeft ontwikkeld voor een nationalistische traditie, maar ook voor een negentiende-eeuws romantisch cultuurgoed. Wat hiervan ook zij, men kan zich afvragen, of de term 'romantisch' in Leerssens deels toch ook literatuurhistorische studie niet eerder voor verwarring dan voor helderheid zorgt. Hij bezigt de term voor een zeer ruim tijdvak en gaat daarmee in tegen de literatuurhistorische praktijk in bijvoorbeeld Engeland en Duitsland. Het door Leerssen in kaart gebrachte 'nationaal historisme' zou zelfs deel uitmaken 'van de geestesgesteldheid van de romantiek'. Het is een essentialistische benadering die men niet zou verwachten van een imagoloog als Leerssen, die het in de negentiende eeuw overheersende denken in nationale karakters en 'volksgeesten' juist wil ontmaskeren als een historische constructie. Leerssen inleiding krijgt zo een wat misplaatste polemische lading, die overigens maar weinig afdoet aan de kwaliteit van deze tot nader onderzoek uitnodigende studie.

Jan Oosterholt